

NOVICE

kmetijskih, obertnijskih in narodskih reči.

Odgovorni vrednik *Dr. Janez Bleiweis.*

Tečaj X.

V sredo 5. maja (poznoživna) 1852.

List 36.

Mila tičica.

Tamki v gojzdu tica péva,
Britki njeni vsi so glasi,
Le na kratko vmolkne včasi
Ino zopet žvergoleva.

Kaj se neki je zgodilo
Drobni tičci, da žaluje?
Kaj ji je? po kom zdihuje
Žalostno tako, tak milo?

Njene pevati sestrice
Slišim radost samo v logi,
Le veselo krog in krogi
Druge žuborijo tice.

Vsa narava veseli se,
Tičica žaluje sama,
Kakšina jo tare zmama
Tudi da ne veseli se?

Deček ji poredin mlade
Je pobral, ubil je druga,
Torej tare tico tuga,
Torej radosti ne znade.

Milo pesem njo glasi se,
Po vsim logu se razlega,
Clo do neba vpitje sega:
Deček, deček tresi ti se! M. Veljavec.

Gospodarske skušnje.

(*Kôli se dajo veliko terdniši narediti*) kakor če so na spodnjim koncu nasmodeni, s katerim se v zemljo vtaknejo, ako se spodnji konec nekoliko dni v apnéno vodo postavi; po tem, ko se posuši, se namaže z hudičevim oljem (Vitriolöl), in se spet postavi na sonce sušiti. Na to vižo se spodnji del kola tako rekoč okamení in je za zmiraj obvarovan trohnjenja.

(*Močno hvaljena Angleška maz za konjsko opravo* (kšir) in za usnje pri kočijah se takole naredi: vzemi 1 bokal mleka, zavri ga in primešaj vrelimu mleku 4 lote dobriga in lahko raztopljiviga mjila (žajfe); to zmes dobro premešaj in pusti, da se nekoliko pokuha; — potem primešaj čistiga in ne žarkoviga lanéniga olja 4 lote, in vse dobro pretresi. Ako se s to mešanico usnje namaže, se ohrani volno in mehko, da se ne lomi.

(*Kader krompir začne poganjati, zna biti nevaren prešičem*), če se ga jim preveč da. To so skušnje učile v več krajih Parskiga, kjer je že več let zaporedoma veliko prešičev od mesca maliga travna (aprila) do rožnika (junia) nana glama pocepalo; mislilo se je, da je čerm (vranci prisad) ali šenj; sedaj pa se je za gotovo zvedilo, da je tega kriv tisti strup, ki je pod imenom solanin znan in se v krompirju, ki začne kal poganjati, v več meri nabira. Tako zavdana

živina postane kakor mrtva na zadnjih nogah, koža na notranji plati nog se pokaže rudeča kakor šenjasta, in ta rudečina se razprostrè čez trebuh in persi, in živina pogine. — V tistih krajih, kjer so krompir kali otrebili, ga kuhali, vodo odlili in potem še le suh krompir prešičem dajali, ni nobeden zbolel; povsod drugej pa, kjer niso tako ravnali, je vse pocepalo, če so sirov krompir, ki je že poganjal, imenovane mesce prešičem pokladali. — Naj nam bo ta skušnja v poduk.

Zakaj gré kupčija z železnino v ptuje dežele rakovo pot?

V 98. listu nemškiga Teržaškiga časnika beremo v dopisu iz Dunaja pomína in premislika vredno razodetje: zakaj gré železnina austrijska rakovo pot? in zakaj se tudi mnoge rokodelstva na visji stopnjo povzdigniti ne morejo? Imenovani sostavek se takole glasi:

„Visoka cena, po kateri lastniki železnih rud železo prodajajo in tiste tlačijo, ki železnino izdelujejo, je vsekala naši domači kupčiji z železnino globoke rane, in je storila, da naše blago, kteriga se je že v 10. stoletji na vse kraje po sredozemskim morji prodajalo, nima ondi kupca več.

Angleška dežela in poslednji čas tudi Belgia, podpirane po svobodnim kupčijstvu, ste si vedile vse dobičke, ktere jima natora v rudnikih deli, v svoj prid boljši obrniti, kot austrijski fužinarji, in ste prekosile z nižji ceno, po kateri svoje železnine na vunanje terge sveta na prodaj vozite, vse druge dežele. Železo pa je v imenovanih deželah lahko bolji kup zato, ker so Angleži in Belgičani vse dela v fužinah tako po novih znajdbah popravili, da zamorejo železo z veliko manjšimi stroški iz rud izdelovati.

Kar še sedaj naše cesarstvo posebno železnine čez morje prodá, so pile, britve in žebli; pa tudi v tem blagu so že začeli Angleži in Belgičani naše blago tlačiti, tako, da ga bojo kmalo spodrinili, ako se naši železnikarji ne rešijo kmalo jarma predrage cene železa. Ako se to ne zgodi, bo še ta mala kupčija v ptujih deželah zastala.

V nobeni drugi reči pa se ne kaže potreba po boljšim blagu tako očitna, kakor pri mnogoverstnim obertnijskim in rokodelskim orodji.

Dobro orodje (Werkzeug) je prva potreba za fabrikanta, kakor za rokodelca. Brez dobriga orodja se ne more ročno, dobro, lepo, hitro delati, in po vsim tem je izdelk manj vreden, kakor je tisti, ki se z boljšim orodjem napravi.

Kdor je, na priliko, zboljšane skoble (oble), svedre, žage itd. vidil, ktere imajo Angleži, bo lahko spoznal, da zamorejo angleški rokodelci z veliko večim dobičkam delati, kakor naši, in da ni čuda, da njih obertnijstvo in rokodelstvo tako močno napredva.

Predelječ bi zašli, ako bi se hotli spustiti v pregled vsih poprav in zboljškov angleškiga orodja; le nekterih hočemo omeniti.

Ako, na priliko, Anglež hoče kakošno orodje iz jekla izdelati, nar prvo natanjko pregleda jeklo; vsaka štanga jekla se prelomi, na prelomu se notranje jedro jekla dobro presodi in še le potem se določi: za ktero orodje bo to jeklo nar bolji, — ker ni vse eno, ali se iz tega jekla žaga ali dleto ali kaj družiga naredi. Žaga potrebuje bolj zategljiviga, ne preterdiga jekla, dleto pa terdiga, da se zamore ojstrina huda narediti.

Kako pa delajo pri nas? Mojster pošlje dostikrat le svojiga učenca v štacuno po jekla; tergovcu mu ga dá, kakoršno mu ravno pod roko pride brez natanjčniga določka njegove baže. Iz tega jekla naredi mojster dleto, ali nož za peresa, ali sveder, ali kako zdravniško orodje — z eno besedo, vse kar mu je naročeno bilo. Je izdelk dober, se je le primerilo, da je ravno na tako jeklo zadel, ktero je dobro bilo za naročeno blago.

Ali bi se ne dalo ti napaki v okom priti, ko bi že jeklarji, ki zamorejo bažo (sorto) jekla nar gotovši presoditi, svoje blago prebirali (sortirali) in potem zaznamovali (numerirali)? Gotovo bi se smelo pričakovati, če bi to vestno storili, da bi se kmalo marsikaj na našim domačim blagu popravilo in zboljšalo.

Ravno tako imenitno za dobro izdelovanje mnogoverstniga orodja je tudi to, da v angleških delavnicah ima vsak delavec svoje edino delo določeno, pri katerim vedno ostane, eden dela to, drug kaj družiga, in tako se vsak svojiga dela tako navadi, da ga brez pogreška popolnoma opravlja.

Če ravno so velike napake, ki austrijsko železnino sedaj tarejo, bi se dale vunder odpraviti, če bi železnikarji po svetu šli, učiti se, kako drugod delajo, — če bi si za boljši izdelke nekoliko več truda prizadjali, pa tudi kaj več kapitala zamogli na svoje rokodelstvo obrniti.

Pred vsim pa bi jim moglo mogoče biti, da bi se za svoj trud in za svoje stroške tudi kaj prislužili, in da bi zamogli sčasoma kupčijo z železnino spet na tisto veljavnost povzdigniti, ki jo je austrijsko blago v ptujih deželah nekdanj imelo.

To pa ni mogoče drugač, dokler morajo plesati, kakor jim rudnikarji godejo, to je, dokler kup siroviga železa cenejši ni. Cenejši pa bo, ako se bojo tudi v naših fužinah tiste poprave vpeljale, po katerih fužinarja železo bolji kup stane.

Potovanje

po nekterih jugo-slavenskih krajih.

Spisal M. Verne.

5. pismo.

Dragi prijatelj!

Ko sim bil ta starodavni sloviti grad, kjer je po nekterih učenih Arupinum ali Aurupium nekdanje Japidie bilo, natanjko ogledal, sim se v Lašče vernil, in po tem v Ribnico podal. Pot pelje po nekim žlebu prek Orteneškiga gojzda v prijetno, precej široko ravno Ribniško dolino, ki jo okrog in okrog hribje in gore obdajajo. Ribnica, kamor sim takrat k slovesnim

vpeljanju noviga tehanta, nekdanjiga součenca in vedno zvestiga prijatla g. Holcapfel-na potoval, je prav zal, snažin terg, šest milj od Ljubljane. Nekdanj se je temu tergu ravno taka godila kakor Cerknici. Siloviti Turki so ga vedno napadali in ropali, in mnogokrat je tudi pogorel. Od leta 1480 do 1564 je oginj terg petkrat razdjal, pa vselej so ga spet lepšiga sozidali, in posebno lep je po zadnjim požaru leta 1783. Cerkev pa nima nič posebniga, in je, kakor se mi je zdelo, premajhna.

Ribničanje so pridni in delavni, in kupčujejo z leseno in lončeno posodo, ki jo sami delajo in tudi v daljne kraje prodajajo. Zato so pa nekteri tudi prav premožni in zvedeni možje. Ne vém tedaj, od kod pride, de se toliko smešnic od Ribničanjev pripoveduje, ki so vundervečidel bistriga uma. Veliko sim jih že slišal, pa ta le mi nar bolj dopade: Nek Ribničan, ki je z lonci večkrat tudi v Terst prišel, je bil hudo zbolel, in ko mu je duhoven dušo priporočeval in ga opominjal, de naj reče še troje sladkih imen, je z veliko težavo, ker je že komaj dihal, rekel: „cüker — med — pa Teržaške fige“.

Iz Ribnice sim šel tretji dan še poglavno, ali marveč edino mesto Kočevske vojvodine ogledat. Ta nemška vojvodina vsred slovenske zemlje je kakošnih 18 štirjaških milj velika, silno gorata, in pozimi veliko merzlejši, ko druge okrajne, ki jo obdajajo, razun Ribniške, ki je enake lege. Na meji Ribniške okrajne je večkrat povodinj, kadar o deževnim vremenu podzemeljske jame, v ktere se mnogi potoki stekajo, vode dovolj požirati ne morejo. Sicer pa ima Kočevska vojvodina, ki malo čez 30 tisuč duš šteje, večidel le malo vode. Ko sim se po lepi ravnini proti Kočevskim mestu peljal, sim vidil že od dalječ visoko verh gore podertine nekiga grada, ki ga je Miroslav Celjski sozidal, in ki mu zato „Friedrichstein“ pravijo. Mestice je le majhno, in nima nič posebniga. Vsaciga popotnika, ki v Kočevje pride in najde tukaj na slovenski zemlji nemško ljudstvo naseljeno s čudnim nemškim jezikom, bo pa mikalo zvediti: kako, kdaj in od kod je to ljudstvice tu sèm naletelo. Valvazor nam to razodene iz stariga pisanja, ki ga je škof Tomaž Krön v arhivu škofje Loke našel, in ki tole pripoveduje: „Potem ko je nemški cesar Karl IV. Frankone in Thüringenčane, ki so se spuntali, premagal, je dal grofu Miroslavu Ortenburškemu na njegovo prošnjo 300 mož z ženami in otroci vred iz imenovanih dežel v sužnost, ki bi bili imeli scer zavolj puntanja kaznovani biti. Grof Ortenburški jih je razposlal po gojzdih, kjer je sedaj Kočevsko; ko so sčasoma gojzde posekali in strebili, so sozidali 7 farnih cerkev“. Tako so prišli sedanji Kočevarji med Slovence pod nemškim cesarjem Karlom IV., ki je vladar bil od leta 1346 do 1378. Schönleben misli, de je imé Gottschee od papačene besede Gott Segen. Ko so namreč nemški naselniki začeli drevje sekati, so nek imeli navado pri tem delu vedno Boga prositi z besedo Gott Segen! ali bolj terdo po njih jeziku Gott Schegen; Krajnci to večkrat ponovljano besedo slišaje so jo po Schönlebovih mislih prestrojili v Gottschee (Kočevje), in ta kraj tako kerstili.

Potem sim se drugi dan iz Ribnice skozi Soderšico domú vernil. Spomin mnogo veseliga o silnim, hudim času mi je še marsikake druge spomine obudil. Verh mnogih napak in napčnost sim se spomnil narodne straže, ki se je semtertje prav verlo obnašala, in posebno v Terstu veliko nesreče obvarvala. Smeh pa me še sili, ko se nekiga tolstiga kerčmarja spomnim, ki se je v nekim tergu s tovarši orožja vadi, in s trebuhom, desiravno je v zadnji versti stal, še čez prvo versto segal. Spomnil sim se pa tudi tiste mlade